

ᠠᠨᠠᠨᠢᠨᠠ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠪᠢᠴᠦᠭᠢᠨᠵᠦᠪᠪᠢᠴᠢᠬᠤᠲᠤᠯᠢᠪᠢᠴᠢᠭ

ᠮᠤᠮᠤᠨᠳᠢ
ᠵᠢᠨᠰᠢᠨᠠᠨᠢᠨᠠ

Я. Надмид

Монгол бичгийн зөв бичих толь бичиг

Улсын хэвлэлийн газар

Улаанбаатар хот 1990 он

ХУУЧИН МОНГОЛ БИЧГЭЭР ЗӨВ БИЧИХ ТУХАЙ

Хуучин монгол бичиг мянган жилийн тэртээх тухайн үеийн монгол хэлний нэгэн аялгуу дээр үндэслэн зохиогдоод түүнээс хойш төдий л өөрчлөгдсөнгүй уламжлагдан хэрэглэгдсээр ирсэн учир өнөөгийн монгол хэлний аль ч нутгийн аман аялгуунаас ихээхэн зөрүүтэй бичигдэх болжээ.

Хуучин бичгээр үгийг бичихдээ одоогийн хэлдэг, ярьдгаар биш харин хуучин бичигт хэрхэн бичдэгээр нь бичих ёстой.

Хуучин бичигт үгийн язгуурыг хэрхэн бичих тусгай дүрэм байдаггүй. Үгнүүдийг толиноос харж цээжлэн, уламжлалыг баримтлан бичнэ. Бас үгийн дагавар, нөхцлийн бүтцийг нэг бүрчилэн цээжлэх шаардлагатай. Энэ нь зөв бичиж сурахын гол нөхцөл мөн.

Хэрвээ үгийн язгуур, дагавар, нөхцлийг сайн цээжилсэн аваас тэдгээрийг залган бичихэд эгшиг жийрэглэх эсэх, ямар нөхцлийг ямар үгийн дараагаар бичих төдий дүрмүүдийг мэдвээс зөв бичиж чадмуй.

Хуучин монгол бичгийн зөв бичих дүрмийн талаар системтэй нэгтгэсэн бүтээл байдаггүй учраас бид янз бүрийн номоос зөв бичих дүрэмд холбогдох гол зүйлүүдийг түүвэрлэн өөрсдийн саналыг нэмэрлэн хойно хавсаргав.

Үсэг зүй, авиа зүйн зарим асуулт Эгшигийг тэмдэглэх нь

	а	э	и	о	у	ө	ү
Эхэнд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ
дунд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ
сүүлд	ᠠ	ᠡ	ᠢ	ᠣ	ᠤ	ᠥ	ᠦ
жишээ	ᠠᠭᠤᠨ, ᠠᠨᠠ, ᠠᠨᠢ, ᠠᠨᠣ, ᠠᠨᠤ, ᠠᠨᠦ, ᠠᠨᠦᠨ	ᠡᠭᠤᠨ, ᠡᠨᠠ, ᠡᠨᠢ, ᠡᠨᠣ, ᠡᠨᠤ, ᠡᠨᠦ, ᠡᠨᠦᠨ	ᠢᠭᠤᠨ, ᠢᠨᠠ, ᠢᠨᠢ, ᠢᠨᠣ, ᠢᠨᠤ, ᠢᠨᠦ, ᠢᠨᠦᠨ	ᠣᠭᠤᠨ, ᠣᠨᠠ, ᠣᠨᠢ, ᠣᠨᠣ, ᠣᠨᠤ, ᠣᠨᠦ, ᠣᠨᠦᠨ	ᠤᠭᠤᠨ, ᠤᠨᠠ, ᠤᠨᠢ, ᠤᠨᠣ, ᠤᠨᠤ, ᠤᠨᠦ, ᠤᠨᠦᠨ	ᠥᠭᠤᠨ, ᠥᠨᠠ, ᠥᠨᠢ, ᠥᠨᠣ, ᠥᠨᠤ, ᠥᠨᠦ, ᠥᠨᠦᠨ	ᠦᠭᠤᠨ, ᠦᠨᠠ, ᠦᠨᠢ, ᠦᠨᠣ, ᠦᠨᠤ, ᠦᠨᠦ, ᠦᠨᠦᠨ

Монгол хэлний эгшиг авиаг хуучин монгол бичигт **а, э, и, о(у), ө(ү)** таван үсгээр тэмдэглэх боловч тус бүртээ үгийн эхэн, дунд, адагт ордог тусгай хэлбэрүүдтэй байна.

Тайлбар:

- Үг бүрийн эхэнд орсон эгшиг үсэг цөм титэм (ᠠ)-тэй байна.
- Үгийн дунд, адагт ᠠᠨ , ᠨᠠ хоёр үсэг адилхан төстэй бичигдэх боловч үгийн эр, эмийг харж ялган уншимуй.
- Үгийн адагт орсон а, э –ийн (ᠠ) сүүлийг үгийн дунд орсон гийгүүлэгчийн дараа хамт залгаж бичих ба (ᠨ) орхицийг ихэвчлэн гийгүүлэгчийн адагт орсон хэлбэрийн дараа тусгай бичих бөгөөд, харин (ᠪᠠ, ᠬᠠ, ᠭᠠ) гийгүүлэгчийн дараа орхицийг уг гийгүүлэгчтэй хамт (ᠪᠨᠠ, ᠬᠨᠠ, ᠭᠨᠠ) гэж бичнэ.
- о, у, ө, ү дөрвөн үсэг үгийн дунд адагт адилхан дүрстэй бичигдэх боловч эртний монгол хэлэнд ө, о хоёр үгийн нэгдүгээр үеэс хойш ордоггүй байсан учраас эр үгэнд “у”, эм үгэнд “ү” гэж уншина.
- Үгийн нэгдүгээр үеийн дунд (үгийн нэгдүгээр үе ба энэ нь бас үгийн дунд болох юм) орсон ө, ү –г урт шүд (шилбэ)-тэй бичнэ.

Гийгүүлэгчийг тэмдэглэх нь

	н	б	х(а)	х(э)	г(а)	(э)г г(э)	(а)г	ж	й	т	д	м	ч
Эхэнд	ᠨ	ᠪ	ᠬᠠ	ᠬᠢ	ᠭᠠ	ᠭᠢ		ᠵ	ᠶ	ᠲ	ᠳ	ᠮ	ᠴ
дунд	ᠨ	ᠪ	ᠬ	ᠬ	ᠭ	ᠭ	ᠬ	ᠵ	ᠶ	ᠲ	ᠳ	ᠮ	ᠴ
сүүлд	ᠨ	ᠪ	ᠬ		ᠭ	ᠭ	ᠬ	ᠵ	ᠶ	ᠲ	ᠳ	ᠮ	
жишээ	ᠨᠠᠭᠠ, ᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠨᠠᠭᠠᠨ, ᠨᠠᠭᠠᠨ	ᠪᠠᠭᠠ, ᠪᠠᠭᠠᠨ, ᠪᠠᠭᠠᠨ, ᠪᠠᠭᠠᠨ	ᠬᠠᠭᠠ, ᠬᠠᠭᠠᠨ, ᠬᠠᠭᠠᠨ, ᠬᠠᠭᠠᠨ	ᠬᠢᠭᠠ, ᠬᠢᠭᠠᠨ, ᠬᠢᠭᠠᠨ, ᠬᠢᠭᠠᠨ	ᠭᠠᠭᠠ, ᠭᠠᠭᠠᠨ, ᠭᠠᠭᠠᠨ, ᠭᠠᠭᠠᠨ	ᠭᠢᠭᠠ, ᠭᠢᠭᠠᠨ, ᠭᠢᠭᠠᠨ, ᠭᠢᠭᠠᠨ	ᠬᠠᠭᠠ, ᠬᠠᠭᠠᠨ, ᠬᠠᠭᠠᠨ, ᠬᠠᠭᠠᠨ	ᠵᠠᠭᠠ, ᠵᠠᠭᠠᠨ, ᠵᠠᠭᠠᠨ, ᠵᠠᠭᠠᠨ	ᠶᠠᠭᠠ, ᠶᠠᠭᠠᠨ, ᠶᠠᠭᠠᠨ, ᠶᠠᠭᠠᠨ	ᠲᠠᠭᠠ, ᠲᠠᠭᠠᠨ, ᠲᠠᠭᠠᠨ, ᠲᠠᠭᠠᠨ	ᠳᠠᠭᠠ, ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠠᠭᠠᠨ	ᠮᠠᠭᠠ, ᠮᠠᠭᠠᠨ, ᠮᠠᠭᠠᠨ, ᠮᠠᠭᠠᠨ	ᠴᠠᠭᠠ, ᠴᠠᠭᠠᠨ, ᠴᠠᠭᠠᠨ, ᠴᠠᠭᠠᠨ

	ᠷ	ᠰ	ᠰ	ᠯ	ᠨ	ᠯᠬ	ᠪ	ᠯ
Эхэнд	ᠷ	ᠰ	ᠰ	ᠯ		ᠯᠬ	ᠪ	ᠯ
дунд	ᠷ	ᠰ	ᠰ	ᠯ	ᠨ	ᠯᠬ	ᠪ	ᠯ
сүүлд	ᠷ	ᠰ		ᠯ	ᠨ		ᠪ	ᠯ
жишээ	ᠷᠠᠭ, ᠷᠠᠭᠠ, ᠷᠠᠭᠤ, ᠷᠠᠭᠦ, ᠷᠠᠭᠦᠨ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠡ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠢ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠣ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠤ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠤᠨ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠠ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠡ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠢ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠣ, ᠷᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠤ	ᠰᠠᠭ, ᠰᠠᠭᠠ, ᠰᠠᠭᠤ, ᠰᠠᠭᠦ, ᠰᠠᠭᠦᠨ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠡ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠢ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠣ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠠ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠡ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠢ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠣ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠤ	ᠰᠠᠭ, ᠰᠠᠭᠠ, ᠰᠠᠭᠤ, ᠰᠠᠭᠦ, ᠰᠠᠭᠦᠨ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠡ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠢ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠣ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠠ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠡ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠢ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠣ, ᠰᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠤ	ᠯᠠᠭ, ᠯᠠᠭᠠ, ᠯᠠᠭᠤ, ᠯᠠᠭᠦ, ᠯᠠᠭᠦᠨ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠡ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠢ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠣ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠡ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠢ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠣ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠤ	ᠨᠠᠭ, ᠨᠠᠭᠠ, ᠨᠠᠭᠤ, ᠨᠠᠭᠦ, ᠨᠠᠭᠦᠨ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠡ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠢ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠣ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠤ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠠ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠡ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠢ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠣ, ᠨᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠤ	ᠯᠠᠬᠤ, ᠯᠠᠬᠤᠠ, ᠯᠠᠬᠤᠤ, ᠯᠠᠬᠤᠦ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠠ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠡ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠢ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠣ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠤ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠤᠨ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠤᠨᠠ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠤᠨᠡ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠤᠨᠢ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠤᠨᠣ, ᠯᠠᠬᠤᠦᠨᠤᠨᠤ	ᠪᠠᠭ, ᠪᠠᠭᠠ, ᠪᠠᠭᠤ, ᠪᠠᠭᠦ, ᠪᠠᠭᠦᠨ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠡ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠢ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠣ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠤ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠤᠨ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠠ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠡ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠢ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠣ, ᠪᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠤ	ᠯᠠᠭ, ᠯᠠᠭᠠ, ᠯᠠᠭᠤ, ᠯᠠᠭᠦ, ᠯᠠᠭᠦᠨ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠡ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠢ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠣ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠠ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠡ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠢ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠣ, ᠯᠠᠭᠦᠨᠤᠨᠤ

Тайлбар:

- хэлний өмнөд этгээдийн (ᠷ) үсэг үгийн дунд эгшигийн өмнө цэгтэй, гийгүүлэгчийн өмнө цэггүй бичигдэнэ.
- (ᠯ) сүүлийг гийгүүлэгчийн дараа “а, э”, эгшигийн дараа “н” гэж уншимуй.
- Хуучин бичигт эр, эм үгийн х, г үсгүүдийг ялгаатай бичдэг. Эм үгийн г, х хоёрыг адил дүрсээр бичээд өнөөгийн монгол хэлний дуудлагаар ялган уншина.
- Хуучин бичигт д, т хоёрыг үгийн эхэн, дунд адил дүрсээр бичээд өнөөгийн дуудлагаар ялгах ба мөн дуут (ᠳ) анирт (ᠳ + ᠳᠯ) хоёрыг ялган бичиж дуут (ᠳ) –ийн ард эгшиг бичих ба анирт (ᠳ + ᠳᠯ) –ийн ард эгшиг бичихгүй. Харин ᠳᠳ + ᠳᠳᠯ гэх мэтийн хэдэн үгийн эцэст (ᠳ) бичдэг болно.
- Халхын ц, ч хоёр авиалбарыг (ᠴ) үсгээр, з, ж хоёрыг (ᠵ) ж үсгээр тэмдэглэж, халхчууд уншихдаа өөрсдийн дуудлагаар ялган уншдаг.
- Үгийн дунд орсон (ᠨ) үсгийг и –ээс бусад эгшгийн өмнө голдуу бичих ба (ᠨ) хэлбэрийг и эгшгийн өмнө (ᠨᠢ) гэж бичээд йи гэж уншимуй.

Үгийн адагт й гийгүүлэгч, и эгшиг хоёр адилхан (ᠢ) гэж бичих бөгөөд гийгүүлэгчийн дараа болбоос и эгшиг, эгшгийн дараа болбоос й гийгүүлэгч болумуй.

- Хэлний угийн (ᠨ + ᠨ) гийгүүлэгчийг хэлний үзүүрийн **н**-ээс ялган **их инхлэг** гэж нэрлэх ба дунд орсон (ᠨ) нь монгол үгэнд гийгүүлэгчийн өмнө тохиолдоно.

Жишээ:

ᠨᠠᠭᠠᠨ ᠨᠠᠭᠠᠨ ᠨᠠᠭᠠᠨ ᠨᠠᠭᠠᠨ ᠨᠠᠭᠠᠨ	агнах, эгнэх, хангай хонхор, хүнхэр

- Хэлний өмнөд этгээдийн (ᠨ) –ийн дараа **ᠨ** -**х**, **ᠨ** -**х**, **ᠨ** -**г**, **ᠨ** -**г**, **ᠨ** -**н** үсгүүд шууд залган орвол (ᠨ) үсэг нь их инхлэг (ᠨ) болж хувирна. Жишээ:

ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨ ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨ ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨ	дайсан – дайсагна хан - ханга

- Монгол бичигт гадаад үгнүүдэд **п, ф, в, к, з, ц, ж, һ, лһ:**

ᠮᠤ - ᠮ ᠮᠤ - ᠮ ᠮᠤ - ᠮ ᠮᠤ - ᠮ ᠮᠤ - ᠮ ᠮᠤ - ᠮ ᠮᠤ - ᠮ ᠮᠤ - ᠮ ᠮᠤ - ᠮ

зэрэг үсгүүдийг хэрэглэнэ.

- **ᠮ** үсгээр эгшигийн хойно, өмнө “**в**” авиаг, гийгүүлэгчийн өмнө хойно “**е**” авиаг тэмдэглэнэ. Жишээлбэл:

ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ	пионер, фабриг, волга, карл маркс, зандан, жүков, цемент, гектар, лһагба, вавилов, ленин

Үүнээс гадна дээр үед энэтхэг, төвд үгийг монгол үсгээр тэмдэглэх тусгай галигуудыг хэрэглэж байсан болно.

Гадаад үгийг бичихдээ:

- (ᠮ) үсгийг эгшиг гийгүүлэгчийн алины нь ч өмнө (ᠮ) цэгтэй бичнэ.

ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ ᠮᠠᠨᠠᠭᠠᠨ	фронт цемент фонд

- Гадаад үгийн (ᠮ) үсгийг үгийн эхэн, дунд, адаг алинд ч (ᠮ, ᠮ, ᠮ) гэж ямагт эхэнд орсон хэлбэрээр бичих ба (ᠮ) үсгийг мөн хаана ч орсон (ᠮ + ᠮ + ᠮ) гэж дунд орсон хэлбэрээр бичнэ.

Жишээ:

فونڊ	давьдов
дипломат	
фонд	

Урт эгшгийг тэмдэглэхүй

Эртний монгол хэлэнд урт эгшиг байсангүй. Ийм учраас хуучин бичигт ч урт эгшгийг тэмдэглэх тусгай арга байсангүй.

Өнөөгийн монгол хэлний урт эгшгийг хуучин бичигтэй харьцуулан үзвээс доор дурдсан бүтэцтэй тохирмуй.

Нэг. Урт эгшиг нь ихэвчлэн хуучин монгол бичгийн *эгшиг* + *гийгүүлэгч* + *эгшиг* (**э+г+э**) хэмээсэн бүтэцтэй тохирмуй.

Үгийн нэгдүгээр үед:

᠖	ᠮ	ᠮᠤ	ᠶ	ᠶᠡ	ᠶᠢ	ᠶᠢ
aa	oo	уу	ээ	өө	үү	ий
a+g+a и+г+a	o+g+a o+г+y	a+g+y y+г+y и+г+y	э+г+э и+г+э	ө+г+э ө+г+y	э+г+y y+г+y и+г+y	э+г+и и+г+и
ᠠᠠᠭᠠᠨ, ᠠᠠᠭᠢᠨ ᠠᠠᠭᠢᠨ	ᠣᠣᠭᠠᠨ, ᠣᠣᠭᠢᠨ ᠣᠣᠭᠢᠨ	ᠤᠤᠭᠠᠨ, ᠤᠤᠭᠢᠨ ᠤᠤᠭᠢᠨ, ᠤᠤᠭᠢᠨ ᠤᠤᠭᠢᠨ	ᠡᠡᠭᠠᠨ, ᠡᠡᠭᠢᠨ ᠡᠡᠭᠢᠨ	ᠥᠥᠭᠠᠨ, ᠥᠥᠭᠢᠨ ᠥᠥᠭᠢᠨ	ᠡᠡᠭᠠᠨ, ᠡᠡᠭᠢᠨ ᠡᠡᠭᠢᠨ	ᠡᠡᠭᠢᠨ, ᠡᠡᠭᠢᠨ ᠡᠡᠭᠢᠨ

Үгийн нэгдүгээр үеэс хойш урт эгшиг дээрхтэй адил (**э+г+э**) –тэй тохирох боловч эгшиг нь дээрхтэй адил тогтвортой бус. Тийм эгшгээс тийм урт эгшиг үүснэ гэж хэлэхэд хэцүү.

Учир нь нэгдүгээр үеийн эгшгээс шалтгаалан ямар ч урт эгшиг үүсч болно. Жишээлбээс:

ᠪᠠᠷᠠᠭᠠᠨ (бараган) гэдэг үгийн урт эгшиг нь a+г+a буюу нэгдүгээр үеийн урт эгшигтэй адил байна. Гэтэл ~~ᠪᠠᠷᠠᠭᠠᠨ~~ (томилагад) гэдгийн нэгдүгээр үеийн бус a+г+a нь урт эгшиг **aa** болсонгүй, харин **oo** болжээ. Учир нь нэгдүгээр үед **o** эгшиг байгаа тул түүнтэй уруулын талаар ижилшжээ.

Хоёр эгшгийн дундах гийгүүлэгч нь голдуу **г** байдаг боловч өмнөх эгшиг нь **и** байваас **й** гийгүүлэгч, **а-э** эгшиг байж болно. Жишээ нь:

ᠨᠠᠶᠢᠶᠠᠨ - тарийан ᠨᠠᠶᠢᠶᠠᠨ - бодлогийан ᠨᠠᠶᠢᠶᠠᠨ - хоршийан ᠨᠠᠶᠢᠶᠠᠨ - хурийан	тараан бодолоо хоршоо хүрээ

Хоёр. Нэлээд үгийн урт эгшиг нь хуучин монгол бичигт нэг дор орсон хоёр эгшигтэй тохирно. Жишээлбээс:

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ - таулай ᠪᠢᠴᠢᠭᠢᠨ - тэүхэ ᠪᠣᠭᠢᠨ - ерү ᠪᠢᠴᠢᠭᠢᠨ - илгэүр ᠪᠢᠴᠢᠭᠢᠨ - дэүлхү ᠪᠢᠴᠢᠭᠢᠨ - хаули ᠪᠢᠴᠢᠭᠢᠨ - сэүхэ ᠪᠢᠴᠢᠭᠢᠨ - агаруул	туулай, түүх, эрүү, илүүр,

Гурав. Олон үгийн урт эгшиггйг хуучин монгол бичгийн богино эгшиг сунжран хэлэгдсэнээс үүссэн байна. Жишээлбээс:

ᠡᠭᠡᠵᠡ, ᠠᠠᠪᠠ, ᠣᠳᠤ, ᠶᠠᠵᠤᠭᠤᠷ, ᠴᠠᠭᠠᠨ, ᠬᠢᠵᠠᠭᠠᠷ, ᠬᠠᠵᠠᠭᠠᠷ, ᠠᠭᠠᠷ, ᠨᠠᠷᠢᠶᠢᠨ, ᠪᠠᠷᠠᠭᠠ,	ээж, аав, одоо, язгуур, цагаан, хязгаар, хазаар, агаар, нарийн, бараа,

Өнөөгийн монгол хэлний олонхи урт эгшиг дээрхи гурван хэлбэртэй тохирох боловч бас цөөхөн үгэнд өөр хэлбэртэй тохирох нь ч байна. Толь бичгээс урт эгшигтэй үгийг олохдоо дээрхи бүтцийг харгалзан эрж олно. Жишээлбээс:

Үгийн нэгдүгээр үеийн урт **у** –тай үгийг олохдоо юуны түрүүнд **а+г+у** –тай үгэнд эр. Байхгүй бол **у+г+у** –тай үгэнд эрнэ. Эс бөгөөс **и+г+у** –тай үгэнд эр. Байхгүй бол хоёр, гуравдугаар тохиолдолд эрвээс олох болмуй.

Хос эгшиггйг тэмдэглэхүй

Эртний монгол хэлэнд хос эгшиг байгаагүй гэж үздэг юм. Ийм учраас хуучин бичигт ч хос эгшиг тэмдэглэгдсэнгүй. Өнөөгийн монгол хэлний хос эгшиггйг хуучин бичигт ямар нэгэн **эгшиг + (ᠵ , й) гийгүүлэгч + (ᠰ , и) эгшгээр (э+й+и)** гэж голдуу тэмдэглэдэг. Жишээлбээс:

ᠠᠶᠢᠮᠠᠭ - түйлгэхү ᠣᠶᠢᠷᠠ - ойира ᠠᠶᠢᠮᠠᠭ - айрмаг	аймаг ойр туйлах

(үйи) – хос эгшиггйг (**ᠶᠡᠶᠢ**) гэж хоёр урт шүдтэйгээр тэмдэглэдэг бөгөөд энэ хоёр урт шүд юуг тэмдэглэсэн бэ гэдэг асуулт гардаг. Зүй нь (**ᠶᠡᠶᠢ**) гэж тэмдэглэх ёстой байжээ. Зарим эрдэмтэн гурван урт шүд бичихэд эвгүй учраас нэгдүгээр үеийн (**ᠶᠡ**) **ү** –ийн шүдийг хасч (**ᠶᠡᠶᠢ**) хэмээн тэмдэглэсэн гэж үзэж байгаа нь үнэнд илүү ойр мэт тул бид түүнийг баримталвай. Жишээлвээс:

ᠬᠡᠶᠢᠰᠤ - үйлгэс ᠬᠡᠶᠢᠲᠡᠨ - түймэр ᠬᠡᠶᠢᠮᠡᠷ - хүйтэн ᠬᠡᠶᠢᠰᠤᠨ - хүйсүн	хүйс хүйтэн түймэр үйлс

Үгийн эцэст болбол ямар нэгэн **эгшиг** +(᠎, й) **гийгүүлэгч** (э+й) –ээр тэмдэглэнэ. Жишээ:

иелᠢ - үгэлᠢ балгаᠢ - балгаᠢ нохойᠢ - нохойᠢ	нохой балай үгүй

Өнөөгийн монгол хэлний нэгдүгээр үеийн хос эгшгүүд хуучин бичгийн доорхи бүтэцтэй тохирно.

ᠠ	ᠣ	ᠤ	ᠦ
ай = айи	ой = ойи	уй = уйи	үй = үйи
айиᠢ айиᠢ айиᠢ айиᠢ	ойиᠢ ойиᠢ ойиᠢ ойиᠢ	уйиᠢ уйиᠢ уйиᠢ уйиᠢ	үйиᠢ үйиᠢ үйиᠢ үйиᠢ

Үүнээс гадна хуучин бичигт **эй** –ийн хос эгшигийг **эйи**-ээр тэмдэглэж байсан. Гэвч өнөөгийн монгол хэлэнд энэ нь ихэвчлэн урт эгшиг **ий** болжээ. Бас хэдэн үгийн хос эгшиг нь хуучин бичгийн (**айу**, **уйу**, **үйү**) бүтэцтэй тохирмуй. Жишээлбээс:

айх гуйх гүйх	айх гуйх гүйх

Мөн зарим үгийн тагнайшсан гийгүүлэгчийн өмнөх урт эгшгийг халхчууд хос эгшгээр хэлэх болжээ. Жишээ нь:

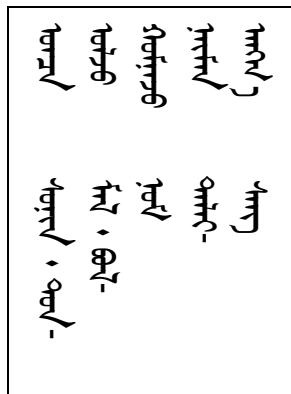
дайран тойрон	дайран тойрон

Дэвсгэр үсэг

Хуучин монгол бичигт үе, үгийн эцэст ардаа эгшиггүй ордог гийгүүлэгч үсгийг дэвсгэр үсэг хэмээмүй. Ийм дэвсгэр үсэг арван нэг байдаг бөгөөд тэдгээрийг хатуу, зөөлөн гэж хоёр ангилмуй.

Зөөлөн дэвсгэр үсэг

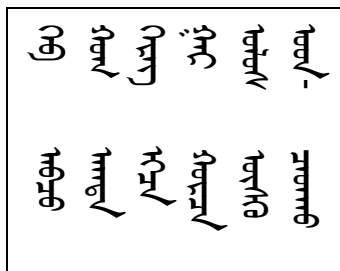
Үе, үгийн эцэст ардаа эгшиггүй орох (ᠨ - н, ᠯ - л, ᠮ - м, ᠢ - й, ᠨ - н) эдгээр таван гийгүүлэгчийг зөөлөн дэвсгэр хэмээнэ. Жишээ нь:

Зарим номонд (ᠪᠠ, ᠪᠡ) зэрэг цөөхөн үгэнд ордог (ᠪ) в -ийг зөөлөн дэвсгэрт оруулан тоолдог ёс буй.

Хатуу дэвсгэр үсэг

Үе, үгийн эцэст ардаа эгшиггүй ордог (ᠪ, ᠨ, ᠭ, ᠵ, ᠳ, ᠬ, ᠰ) (б(а), г, (э)г, р, с, д) эдгээр зургаан үсгийг хатуу дэвсгэр үсэг хэмээмүй. Жишээ:

Хуучин монгол бичгийн “и” эгшиг, түүний хувьсал

Монгол хэлний и эгшигийг бусад эгшигтэй харьцуулахад ихээхэн өвөрмөц онцлогтой эгшиг юм. Энэ нь юуны түрүүнд орчин тойрныхоо эгшиг, гийгүүлэгч авиануудад ноцтой нөлөө үзүүлдгээр тайлбарлагдана. Тухайлбаас: и эгшигийн нөлөөгөөр эртний монгол хэлний т авиа ч болох, д авиа ж болох, с авиа ш болсон зэрэг үзэгдэл олон үгэн дээр тохиолдоно. Бас эр үгийг ч эм үг болгосон жишээ цөөнгүй буй. Хуучин бичгийн (ᠢᠨᠠᠨᠠ, ᠢᠨᠠᠨᠠ, ᠢᠨᠠ) гэх мэтийн эр үгс (нүүр, чийрэг, цэг) гэх мэтээр эм үгс болжээ. Ийм маягийн жишээ ялангуяа дөрвөд, торгууд, баяд зэрэг аман аялгуунд бүр ч өргөн үзэгдэнэ.

Нөгөө талаар түүхэн хөгжлийн явцад и эгшиг өөрөө бусад эгшигийн нөлөөнд орж өөрчлөгдсөн бөгөөд үүний улмаас хуучин бичигт байсан и эгшиг өнөөгийн монгол хэлэнд янз бүрийн өөр эгшгээр солигдон хэлэгдэх болжээ.

Үүнийг мэдэхгүйгээр хуучин бичгийн толь бичгээс үг эрж олоход ихээхэн бэрхшээлтэй байх учраас үгийн нэгдүгээр үеийн и эгшиг ямар нөхцөлд ямар эгшгээр солигдсоныг товч дурдъя.

1. Хуучин монгол бичгийн нэгдүгээр үеийн и эгшигийн дараахи хоёр, гуравдугаар үед а эгшиг орж байсан үгийн и нь а буюу тагнайшсан гийгүүлэгчийн дараахи а болон солигджээ.

Жишээ:

	михан – мах жигасун - загас нирай - нярай хира – хяр (хьар) хилбар – хялбар (хьалбар)

2. Хуучин бичгийн нэгдүгээр үеийн **и** эгшгийн дараахи үед **у** орж байсан үгийн **и** нь **у** болон өөрчлөгджээ.

Жишээ:

	чисун – цус ниругун – нуруу жиргуган – зургаа(н) сигуй - шугуй хитуга - хутга чихула - чухал

3. Хуучин бичгийн **и** эгшгийн дараа **у** буюу хоёр, гуравдугаар үед нь **и**, **а** орж байсан зарим үгийн **и** эгшиг нь **о** эгшгээр солигдсон байдаг.

Жишээ:

	сирой – шороо жируга - жороо чинуа - чоно иругар - ёроол

4. Хуучин монгол бичгийн **э** эгшгийн өмнө орж байсан нэгдүгээр үеийн **и** нь **э** –гээр солигджээ.

Жишээ:

	НИГЭН – нэг жибэ - зэв нибсирэтэлэ - нэвширтэл тиңхим - тэнхим исэгэй - эсгий

5. **ү** үсгийн өмнө орж байсан **и** нь **ү** болон өөрчлөгдсөн байна.

Жишээ:

	НИДҮН - нүд СИДҮН - шүд СИЛҮСҮН - шүлс ЖИСҮ - зүс СИТҮХҮ - шүтэх ЖИРҮХЭ - зүрх НИЧҮГҮН - нүцгэн

6. Нэгдүгээр үеийн **и** –ийн дараа **ү** буюу хоёр, гуравдугаар үед нь **ү**, **э** эгшиг орж байсан зарим үгийн **и** нь **ө** эгшгээр солигдсон байна.

Жишээ:

ᠴᠢᠳᠬᠦᠷ ᠶᠢᠰᠦᠭᠤᠯ ᠴᠢᠯᠦᠭ᠎ᠠ ᠴᠢᠮᠦᠭ᠎ᠠ ᠰᠢᠪᠦᠭ᠎ᠠ	чидхүр - чөтгөр исгүл - өшгөл чилүгэ - чөлөө чимүгэ - чөмөг сибүгэ - шөвөг

Дээрхээс үзвээс хуучин бичгийн нэгдүгээр үеийн **и** эгшиг эр үгэнд цөм өөр эгшгээр солигдсон учраас эдүгээ халх аялгуунд нэгдүгээр үедээ **и** эгшигтэй эр үг байхгүй болжээ.

Харин эм үгийн нэгдүгээр үеийн **и** эгшиг олон тохиолдолд өөр эгшгээр солигдсон боловч бас нэлээд үгийн **и** эгшиг:

ᠪᠢᠴᠢᠭ ᠴᠢᠨᠡᠭ᠎ᠠ ᠵᠢᠯ ᠰᠢᠯ ᠶᠢᠰᠦᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠰᠦᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠰᠦᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠰᠦᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠰᠦᠭ᠎ᠠ ᠶᠢᠰᠦᠭ᠎ᠠ (ᠮᠤᠩᠭᠠᠨ)	бичиг, чинээ, жил, шил, ил, ихэр, ишиг

гэх мэтээр үлдэж хоцорчухуй.

Хуучин бичгийн эр үгийн эхний **и** эгшгийн өмнө өнөөгийн хэл аялгуунд **й** гийгүүлэгч нэмж гарч ирсэн байна.

Жишээ нь:

ᠶᠢᠮᠠᠭᠠᠨ ᠶᠢᠨᠵᠠᠭᠠ ᠶᠢᠲᠠᠭᠤ ᠶᠢᠷᠪᠠᠶᠢᠬᠦ ᠶᠢᠯᠠᠯᠲᠠ ᠶᠢᠷᠦᠭᠠᠷ ᠶᠢᠷᠦᠭᠠ	имаган - ямаа инжага - янзага итагу - ятуу ирбайиху - ярвайх илалта - ялалт иругар - ёроол ируа - ёр

и –ээр эхэлсэн эм үгийн эхэнд **ᠶᠢᠷᠦᠭᠠᠷ** – ерөөл гэх мэтийн ганц хоёр үгийг эс тооцох аваас төв халхад **й** гийгүүлэгч гарч ирдэггүй ажээ.

Үгэнд дагавар нөхцөл залгахад баримтлах зүйл

Хуучин монгол бичигт үгэнд дагавар, нөхцөл залгахдаа дор дурдсан хэдэн зүйлийг харгалзан залгамуй. Үүнд:

1. Уул үгийн эр, эмийг харгалзан эр үгэнд эр, эм үгэнд эм дагавар, нөхцлийг залгамуй. Хуучин монгол бичигт уруулын талаар эгшиг зохицох ёс байдаггүй учраас дагавар, нөхцлүүд нь зөвхөн эр, эм хоёр хувилбартай баймуй. Өөрөөр хэлбээс эр үгэнд **а, у** эгшигтэй, эм үгэнд **э, ү** эгшигтэй дагавар, нөхцөл залгамуй.

Жишээлбээс:

ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ	- ТЭН - ТАН - ЖУХУЙ - ЖУХУЙ - (Э)ГЧИ - (А)ГЧИ - ЛҮГЭ - ЛҮГА - ДҮР - ДҮР - ҮН - ҮН
малын, хөлийн, аавд, эгчид, ахтай (ах лугаа), хүнтэй (хүнн лүгээ), сурагч, хэлэгч, явжээ, иржээ, оюутан, жигүүртэн	

2. Эр үгийн нэлээд нөхцөлийг залгахдаа эгшиг гийгүүлэгчийн дарааллыг харгалзана. Хуучин монгол бичигт ихэвчлэн эгшиг гийгүүлэгч салаавчлан ордог учраас эгшгээр төгссөн үгэнд гийгүүлэгчээр эхэлсэн нөхцөл, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд эгшгээр эхэлсэн нөхцөл залгамуй.

Жишээлбээс:

ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ	- УД - НУГУД - И - ИИ - ҮН - ИИ
ахын, дэвтрийн, ширээг, хүнийг, зараанууд, бахууд	

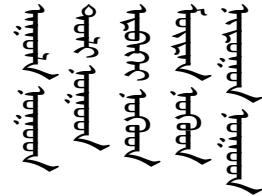
3. Гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд дагавар, нөхцөл залгахдаа зарим тохиолдолд хатуу, зөөлөн дэвсгэр үсгийг харгалзан бичнэ. Жишээ:

ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠢᠨᠠᠨᠠᠨ	- ЧУХУЙ - ЖУХУЙ - ЧУ - ЖУ - ТАГАН - ТАГАН - ДАГАН - ТҮР - ДҮР
малд, гарт, номондоо, бахтаа, олж, гарч, ханажээ, оджээ	

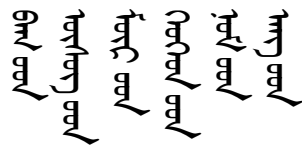
Олон тооны зарим нөхцлөөс бусад нэр үгийн нөхцлүүдийг уул үгийн дараа саланги бичимуй. Хэдийгээр саланги бичих боловч ихэвчлэн үгийн дунд орсон хэлбэрээр эхлүүлэн бичдэг.

Олон тооны нөхцлүүдийг зөв бичихүй

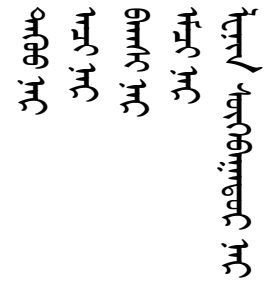
1. Олон тооны “**ᠠᠭᠤᠨ**-нугуд, **ᠠᠭᠤᠨ**-нүгүд” нөхцлийг эгшиг ба “**ᠠ**-н, **ᠤ**-й” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа эр, эмийг харгалзан тусгай бичимуй. Жишээлбээс:

уулнууд, толиуд, эрвээхэйнүүд, мөрнүүд, нуруунууд

2. “**ᠠᠭᠤ**-уд, -үд” нөхцлийг “**ᠠ**-н, **ᠤ**-й” –ээс бусад гийгүүлэгчийн дараа тусгай бичнэ. Жишээлбээс:

бахууд, үсгүүд, мөрүүд, хүүхдүүд, номууд, ангууд

3. “**ᠠᠭᠤ**–нар, нэр” нөхцлийг хүн төрөлхтөний холбогдолтой нэрийн дараа тусгай бичнэ. Жишээлбээс:

дүү нэр, ач нар, багш нар, эгч нэр, Ленин Сүхбаатар нар

4. “**ᠠ**–с” нөхцлийг эгшгээр төгссөн зарим нэрд уламжлалыг баримтлан залгаж бичнэ. Жишээлбээс:

биес, ихэс, хүмүс, эрдэнэс, нэрс, үйлс

5. “ᠠ/д” нөхцлийг эгшиг ба “ᠠ/н, ᠠ/й, ᠠ/р, ᠠ/л” гийгүүлэгчээр төгссөн зарим нэр үгэнд залгаж бичих бөгөөд харин “ᠠ/н, ᠠ/й, ᠠ/р, ᠠ/л” гийгүүлэгчийг хасч залгамуй. Жишээлбээс:

ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ
сурагчид, морьд, эзэд, ноход, нөхөд, түшмэд

Эдгээрээс гадна “ᠠ/чүүд, -чүүд” нөхцлийг хэрэглэж хүн төрөлхтөний холбогдолтой зарим нэрийг олон тооны утгатай болгомуй. Жишээлбээс:

ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ
эхчүүд, эмэгтэйчүүд, залуучууд, баатарчууд, урчууд, монголчууд, багачууд

Тийн ялгалын нөхцлүүдийг зөв бичих дүрэм

Тийн ялгалын нэр	Харъялах			Заах		Өгөх орших	
	ᠠ/йин	ᠠ/ун, үн	ᠠ/у, ү	ᠠ/ий	ᠠ/и	ᠠ/дур, дур	ᠠ/тур, тур
Хаана хэрэглэх	Эгшиг ба й гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	“-й, -н”-ээс бусад гийгүүлэгчийн дараа хэрэглэмүй.	Зөвхөн “н” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	Эгшиг ба “й” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	“й”-ээс бусад гийгүүлэгчийн дараа	Эгшиг ба зөөлөн дэвсгэр үсгийн дараа	Хатуу дэвсгэр үсгийн дараа хэрэглэмүй.
Жишээ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠨᠠᠨ

Тийн ялгалын нэр	Гарах	Үйлдэх		Хамтрах		
Нөхцлүүд	ᠠᠭᠠ, ᠠᠨᠠ - ача, энэ	ᠪᠠᠷ, ᠪᠡᠭ - бар, бөг	ᠢᠶᠠᠷ, ᠢᠶᠡᠷ - ийар, ийэр	ᠲᠠᠢ, ᠲᠠᠶ - тай, тай	ᠯᠤᠭᠠ - луга	ᠯᠤᠭᠢᠭ᠎ᠠ - лүгэ
Хаана хэрэглэх	Эгшиг, гийгүүлэгчийн алинаар ч төгссөн үгийн дараа	Эгшиг ба “й” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	“й” –ээс бусад гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа	Эгшиг, гийгүүлэгчийн алинаар ч төгссөн үгийн дараа		
Жишээ	ᠠᠶᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ	ᠪᠠᠷᠠᠶᠠᠨ, ᠪᠠᠷᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠪᠠᠷᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ	ᠢᠶᠠᠷᠠᠶᠠᠨ, ᠢᠶᠠᠷᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠢᠶᠠᠷᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ	ᠲᠠᠶᠠᠶᠠᠨ, ᠲᠠᠶᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠲᠠᠶᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ	ᠯᠤᠭᠠᠶᠠᠨ, ᠯᠤᠭᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠯᠤᠭᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ	ᠯᠤᠭᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠯᠤᠭᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ

Тайлбар: Өгөх оршихын тийн ялгалын “ᠠᠭᠠ, ᠠᠨᠠ, –тур, -дур” нөхцлийг ярианы хэлний дагуу “ᠠᠭ, ᠠᠨᠠ, –т, -д” гэж бичиж болдог.

Дээрхээс гадна өгөх оршихын тийн ялгалын “ᠠ, –а, -э” нөхцөл байдаг бөгөөд түүнийг “ᠠ, –а, -э, –н, -р” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа бичсэн нь цөөн бус тохиолдомуу. Жишээ:

ᠠᠶᠠᠨ, ᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ, ᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨᠠᠶᠠᠨ
танаа (танд), модноо (модонд) газраа (газарт), өдрөө (өдөрт)

Хамтрахын тийн ялгалын “ᠲᠠᠶᠠ, ᠲᠠᠶᠠᠶᠠ, –тай, -луга, -лүгэ” нөхцлийн алинийг ч хэрэглэж болох боловч хамт цугийн санаа заасан газар ихэвчлэн “ᠲᠠᠶᠠ, ᠲᠠᠶᠠᠶᠠ, –луга, -лүгэ” –ийг хэрэглэдэг байв.

Хамаатуулахын нөхцлийг зөв бичихүй

1. Ерөнхийлөн хамаатуулахын нөхцөл нь “ᠪᠠᠨ, ᠪᠡᠨ, –бан, -бэн; -ийан, -ийэн” хоёр байна.
  - ᠪᠠᠨ -бан, -бэн нөхцөл нь гийгүүлэгчээр эхлэх учраас эгшиг ба “ᠢ - й” гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа бичимүй.
 Жишээ:

ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ
зулайгаа, хүйгээ, дэрээ, ширээгээ, тархиа, саваагаа, адуугаа

- ᠰᠢᠨ -ийан, -ийэн нөхцөл нь эгшгээр эхэлсэн тул “ᠰ - й”-гээс бусад гийгүүлэгчийн дараа хэрэглэмүй. Жишээ:

ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠭᠤᠨ
хогоо, хэвээ, ангаа, тарималаа, олноо

2. Биеийн хамаатуулах нөхцлүүд:

- Нэгдүгээр биед хамаатуулах “ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ + ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, минь, мань” –ийг уул үгийн дараа бичимүй. Жишээлбээс:

ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠮᠢᠨᠠᠭᠤᠨ
адуу маань, дэвтэр минь, эцэг маань, хүү минь

- Хоёрдугаар биед хамаатуулах “ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ + ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ, чинь, тань” –ийг мөн уул үгийн дараа хэрэглэмүй. Жишээлбээс:

ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ ᠴᠢᠨᠠᠭᠤᠨ
дээл чинь, бие тань, охин чинь

- Гуравдугаар биед хамаатуулах “ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ + ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ, ану, инү” –ийг уул үгийн дараа эр үгэнд “ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ, ану, нь” –ийг, эм үгэнд “ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ, инү, нь” –ийг хэрэглэмүй. Бас ярианы хэлэнд ойртуулан “ᠨᠠᠭᠤᠨ, нь” гэж бичих нь элбэг үзэгдэх болжээ. Жишээлбээс:

ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ ᠠᠨᠠᠭᠤᠨ
аав нь, хөл нь, үг нь, самбар нь, байшин нь, үсэг нь, аав нь

3. Тийн ялгалын нөхцлийн дараа ерөнхийлөн хамаатуулахын нөхцөл хэрэглэхдээ тус тусд нь саланги бичиж болохоос гадна нийлүүлэн бичих ёс буй.

Үүнд:

- Харьяалахын тийн ялгалын дараа ерөнхийлөн хамаатуулах нөхцлийг саланги бична. Жишээ:

ᠠᠬᠢᠨᠬᠠᠭᠠ ᠪᠠᠭᠢᠨᠬᠠᠭᠠ ᠬᠤᠭᠤᠨᠬᠠᠭᠠ ᠳᠡᠪᠲᠢᠷᠢᠨᠬᠠᠭᠠ
ахынхаа, ангийнхаа, багийнхаа, хуучныхаа, дэвтрийнхээ

- Заахын тийн ялгалын дараа ерөнхийлөн хамаатуулахын нөхцлийг саланги бичиж болохоос гадна “ᠶᠤᠭᠠᠨ, ᠶᠤᠭᠦᠨ, –йуган, -йүгэн” гэж нийлүүлэн бичээд эр үгийн дараа “ᠶᠤᠭᠠᠨ – йуган” –ийг, эм үгийн дараа “ᠶᠤᠭᠦᠨ –йүгэн” –ийг бичимүй. Жишээлбээс:

ᠪᠠᠭᠰᠢᠶᠠᠭᠠ ᠪᠣᠯᠳᠢᠭᠤᠭᠠ ᠡᠬᠢᠶᠡᠭᠡᠭᠠ ᠮᠢᠰᠢᠭᠢᠭᠡᠭᠠ
багшийгаа, Болдыгоо, эхийгээ, Мишигийгээ

- Өгөх оршихын тийн ялгалын дараа ерөнхийлөн хамаатуулахын нөхцлийг “ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠡᠭᠦᠨ, –таган, -тэгэн” гэж саланги бичихээс гадна “ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠡᠭᠦᠨ, –даган, -дэгэн, -таган, -тэгэн” гэж нийлүүлэн бичиж болох бөгөөд “ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠡᠭᠦᠨ” –ийг эгшиг ба зөөлөн дэвсгэрээр төгссөн үгийн дараа эр, эмийг нь харж бичих ба “ᠳᠠᠭᠠᠨ, ᠳᠡᠭᠦᠨ” –ийг хатуу дэвсгэрээр төгссөн үгийн дараа эр, эмийг нь зохицуулан бичимүй. Жишээлбээс:

ᠮᠣᠷᠦᠨᠳᠡᠭᠡ ᠬᠡᠯᠡᠨᠳᠡᠭᠡ ᠨᠠᠷᠠᠨᠳᠠᠭᠠ ᠨᠤᠲᠠᠭᠲᠠᠭᠠ ᠨᠥᠬᠦᠷᠲᠡᠭᠡ
мөрөндөө, хөлөндөө, нарандаа, нутагтаа, нөхөртөө

- Гарахын тийн ялгалын дараа ерөнхийлөн хамаатуулахын “ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ” –ийг “ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ” гэж саланги бичихээс гадна “ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ” –ачаган, -эчэгэн” гэж нийлүүлэн бичиж эр, эмээр зохицуулмуй. Жишээлбээс:

ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠷᠠᠬᠤ)
авдарнаасаа, үнээнээсээ гэрээсээ, цагаасаа

- Хамтрахын тийн ялгалын дараа “ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ” гэж саланги бичихээс гадна “ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ” –тайган, -тэйгэн” гэж нийлүүлэн бичиж болно. Жишээлбээс:

ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ)   ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ)
үнээтэйгээ, хоньтойгоо аралтайгаа, хэвтэйгээ

Жинхэнэ нэрийг үүсгэхүй

Нэг. Нэр үгээс нэр үг үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	-ч, -чин НИН (-)	-вч -вч	-тан, -тэн -тэн	-мад, -мэд -мэд
Хэрэглэх газар	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодит нэрэнд залгаж мэргэжлийн нэр үүсгэнэ	Ихэвчлэн эгшгээр төгссөн бодит нэрэнд залгаж бүрхэж, халхалсан хэрэгслийн нэр үүсгэнэ.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэр үгэнд залгаж хураасан нэр үүсгэнэ.	Эгшгээр төгссөн цөөхөн нэр үгэнд залгаж нэр үг үүсгэнэ
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ, ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ, ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ	ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ, ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ, ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ	ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ, ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ, ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ	ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ, ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ, ᠶᠡᠬᠡᠨᠢᠨ

5	6	7	8	9
-лал, -лэн ᠯᠠᠯ	-лал, -лэн ᠯᠠᠯ	-ниж, -ж ᠨᠢᠵ	-лж ᠯᠵ	-лэл, -лэл ᠯᠡᠯ
Эгшгээр ьөгссөн цөөхөн нэр үгэнд залгаж нэр үг үүсгэнэ	Эгшгээр төгссөн зарим нэрэнд залгаж хүндэтгэсэн утгатай нэр үүсгэнэ	Эгшгээр төгссөн зарим нэрэнд залгаж эм хүйс заасан нэр үүсгэнэ.	Эгшгээр төгссөн зарим нэрэнд залгаж нэр үг үүсгэнэ.	Зарим нэрэнд залгаж хураасан бодот нэр үүсгэнэ
ᠯᠠᠯ, ᠯᠠᠯ, ᠯᠠᠯ	ᠯᠠᠯ, ᠯᠠᠯ, ᠯᠠᠯ	ᠨᠢᠵ, ᠨᠢᠵ, ᠨᠢᠵ	ᠯᠵ, ᠯᠵ, ᠯᠵ	ᠯᠡᠯ, ᠯᠡᠯ, ᠯᠡᠯ

Хоёр. Үйл үгээс нэр үг үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg -
Хэрэглэх газар	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана
Эгшиг жийрэглэх эсэх		+	+	+
Жишээ	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -

5	6	7	8	9
deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg -
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгаж эрхэлсэн ажлын нэр заасан нэр үг үүсгэнэ	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана
+				
deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -	deg - 'deg - deg - 'deg - deg - 'deg -

10	11	12	13	14
ᠨᠠᠭ - ᠨᠠᠭ ᠨᠡᠭ - ᠨᠡᠭ ᠶᠡᠭ - ᠶᠡᠭ ᠶᠡᠭ - ᠶᠡᠭ	ᠶᠡᠭ - ᠶᠡᠭ ᠶᠡᠭ - ᠶᠡᠭ ᠶᠡᠭ - ᠶᠡᠭ	ᠨᠡᠭ - ᠨᠡᠭ ᠨᠡᠭ - ᠨᠡᠭ	ᠨᠡᠭ - ᠨᠡᠭ ᠨᠡᠭ - ᠨᠡᠭ	ᠨᠡᠭ - ᠨᠡᠭ ᠨᠡᠭ - ᠨᠡᠭ
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгаж нэр үг үүсгэнэ. “ᠶ”-ээр төгссөн үгэнд (ᠶᠶ) хэлбэртэй бичнэ.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгаж нэр үг үүсгэнэ. “ᠶ”-ээр төгссөн үгэнд (ᠶᠶ) хэлбэртэй бичнэ.	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана
+		+	+	+
ᠨᠠᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠠᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠠᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠠᠭᠶᠡᠭ ᠨᠠᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠠᠭᠶᠡᠭ ᠨᠠᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠠᠭᠶᠡᠭ	ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ	ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ	ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ	ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠨᠡᠭᠶᠡᠭ

15	16	17	18	19
ᠮᠠᠵ - ᠮᠠᠵ ᠮᠠᠵ - ᠮᠠᠵ	ᠴ - ᠴ (ᠴ) (ᠴ)	ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ - ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ - ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ	ᠯᠠ - ᠯᠠ ᠯᠠ - ᠯᠠ	ᠮᠠᠵ - ᠮᠠᠵ ᠮᠠᠵ - ᠮᠠᠵ
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн цөөхөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана
+				
ᠮᠠᠵᠶᠡᠭ, ᠮᠠᠵᠶᠡᠭ, ᠮᠠᠵᠶᠡᠭ, ᠮᠠᠵᠶᠡᠭ ᠮᠠᠵᠶᠡᠭ, ᠮᠠᠵᠶᠡᠭ	ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ	ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ	ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ	ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ, ᠶᠡᠭᠶᠡᠭ

20	21	22	23	24	25
شكړن - hee نكړن - hee	ن - p	نكړن - хулан شكړن	ن - 3 شكړن	نكړن - Дасун - Дас, شكړن	ن - p
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн цөөхөн үйл үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн цөөхөн үйл үгэнд залгана
+					
شكړن , لههشكړن شكړن , لههشكړن شكړن	شكړن , شههشكړن شكړن , شههشكړن	شكړن , لههشكړن شكړن , لههشكړن	شكړن , شههشكړن	شكړن , لههشكړن شكړن , لههشكړن شكړن	شكړن , شههشكړن شكړن

Тайлбар: Эгшиг жийрэглэхийг (+) тэмдэгээр тэмдэглэв.

Тэмдэг нэрийг үүсгэхүй

Нэг. Нэр үгээс тэмдэг нэр үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	شكړن -лхал شكړن شكړن	شكړن -сэл شكړн	شكړн -мсэл شكړн	شكړн -лар شكړн
Хэрэглэх газар	Нэрийн үндэст залгахдаа (√,-н) –г хасна. (شكړن, -р)-тэй үгэнд (شكړн, شههشكړн)-ийг хэрэглэнэ.	Нэрийн үндэст залгаж хүсэл дуртайг заасан утга үүсгэнэ	Нэрийн үндэст залгаж эрхэмлэх утга үүсгэнэ. (√,-н) сүүлтэй үгийн (√,-н) сүүлийг хасна.	Тухайн зүйл элбэг арвиныг заасан утга үүсгэнэ. (√,-н) сүүлтэй үгийн (√,-н) сүүлийг хасна.
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	شكړن , شههشكړن شكړن , شههشكړن شكړن , شههشكړن	شكړн , شههشكړн شكړн , شههشكړн شكړн	شكړн , شههشكړн شكړн , شههشكړн شكړн	شكړн , شههشكړн شكړн , شههشكړн شكړн

5	6	7	8	9
ᠭᠣᠨ -ᠲᠠᠢ ᠭᠤᠨ -ᠲᠠᠢ ийг- ийг-	ᠨᠢᠵᠢᠯᠠ -НИЖИЛ	ᠨᠢᠮᠢᠯᠠ -НИМЛ ᠨᠠᠭᠤᠨ -ᠨᠠᠭ ᠰᠢᠨᠠᠨ -ᠰᠢᠨ	ᠭᠣᠨ -ᠲᠠᠢ	ᠨᠠᠭᠤᠨ -ᠨᠠᠭ
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэр үндэст залгаж тухайн юм буюу чанар бүхийг заасан утга үүсгэнэ	Эгшгээр төгссөн нэрэнд залгаж хэлбэр дүрс заасан утга үүсгэнэ	Өнгө заасан үгэнд залгаж мал амьтны зүсмийн эм хүйсийг заасан утга үүсгэнэ. (ᠯ, -н) сүүлтэй үгийн (ᠯ, -н) сүүлийг хасна.	Эгшгээр төгссөн үгэнд залган голдуу орон заасан утга үүсгэнэ.	Эгшгээр төгссөн үгэнд залгаж тэмдэг нэр үүсгэнэ
ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ	ᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠭᠤᠨ ᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠢᠵᠢᠯᠠᠭᠤᠨ	ᠨᠢᠮᠢᠯᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠢᠮᠢᠯᠠᠭᠤᠨ ᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠤᠨ ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ	ᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠤᠨ ᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠤᠨ

Хоёр. Үйл үгээс тэмдэг нэр үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ -НИЖИЛ ᠨᠠᠭᠤᠨ -НИᠭᠤᠨ	ᠰᠢᠨ -ИХ ᠨᠠᠭᠤᠨ -ИХ	ᠭᠣᠨ -ᠲᠠᠢ ᠨᠠᠭᠤᠨ -ᠲᠠᠢ	ᠨᠠᠭᠤᠨ -ᠲᠠᠢ ᠨᠠᠭᠤᠨ -ᠲᠠᠢ
Хэрэглэх газар	Эгшгээр төгссөн үндэст залгаж үүсгэнэ	Ихэвчлэн (ᠰᠯ) –аар төгссөн үгэнд залгах бөгөөд эцсийн (ᠯ, -а,э) эгшигийг хасна	(, й) гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгахдаа (, й) -г хасна.	(, й) гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үгэнд залгахдаа (, й) -г хасч залгана. Аман аялгууны нөлөөгөөр зарим үгэнд (ᠰᠯ, -ᠰᠯ) гэж бичнэ.
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠨᠠᠭᠤᠨ	ᠰᠢᠨᠭᠣᠨ, ᠰᠢᠨᠭᠣᠨ ᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠤᠨ ᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠤᠨ	ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ, ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ ᠭᠣᠨᠭᠣᠨ	ᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠤᠨ ᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠤᠨ ᠨᠠᠭᠤᠨ, ᠨᠠᠭᠤᠨ

5 -МГЭЙ ИЭЙ -МГЭЙ ИЭЙ	6 -МГЭЙ ИЭЙ -МГЭЙ ИЭЙ	7 -УУ ҮҮ -УУ ҮҮ	8 -МАГ ЛЭГ -МАГ ЛЭГ	9 -МАГ ЛЭГ
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана.	Эгшгээр төгссөн үйл үгэнд залгана. Зарим үгэнд аман ярианы нөлөөгөөр (Ө, У, Ү) гэж бичсэн байдаг	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана.
				+
ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ	ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ	УУҮҮ УУҮҮ УУҮҮ УУҮҮ (УУҮҮ)	МАГЛЭГ МАГЛЭГ МАГЛЭГ МАГЛЭГ	МАГЛЭГ МАГЛЭГ МАГЛЭГ МАГЛЭГ

10 -ИХЭЙ ИЭЙ -ИХЭЙ ИЭЙ	11 ИЛН ИЛН	12 -М Н	13 -УУН УУН -УУН УУН	14 Н Н	15 -МШИЛ ИЛН
Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана.	Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана.	Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана.	Цөөхөн үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана.
		+			
ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ	ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ	ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ	ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ	ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ	ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ ИЭЙЭЙ

Тооны нэрийг зөв бичихүй

1. Үндсэн тоо

Үндсэн тооны нэрийг (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1129, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1247, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1298, 1299, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 1330, 1331, 1332, 1333, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1339, 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1346, 1347, 1348, 1349, 1350, 1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378, 1379, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1396, 1397, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1407, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427, 1428, 1429, 1430, 1431, 1432, 1433, 1434, 1435, 1436, 1437, 1438, 1439, 1440, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 1450, 1451, 1452, 1453, 1454, 1455, 1456, 1457, 1458, 1459, 1460, 1461, 1462, 1463, 1464, 1465, 1466, 1467, 1468, 1469, 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, 1475, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498, 1499, 1500, 1501, 1502, 1503, 1504, 1505, 1506, 1507, 1508, 1509, 1510, 1511, 1512, 1513, 1514, 1515, 1516, 1517, 1518, 1519, 1520, 1521, 1522, 1523, 1524, 1525, 1526, 1527, 1528, 1529, 1530, 1531, 1532, 1533, 1534, 1535, 1536, 1537, 1538, 1539, 1540, 1541, 1542, 1543, 1544, 1545, 1546, 1547, 1548, 1549, 1550, 1551, 1552, 1553, 1554, 1555, 1556, 1557, 1558, 1559, 1560, 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 1566, 1567, 1568, 1569, 1570, 1571, 1572, 1573, 1574, 1575, 1576, 1577, 1578, 1579, 1580, 1581, 1582, 1583, 1584, 1585, 1586, 1587, 1588, 1589, 1590, 1591, 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1597, 1598, 1599, 1600, 1601, 1602, 1603, 1604, 1605, 1606, 1607, 1608, 1609, 1610, 1611, 1612, 1613, 1614, 1615, 1616, 1617, 1618, 1619, 1620, 1621, 1622, 1623, 1624, 1625, 1626, 1627, 1628, 1629, 1630, 1631, 1632, 1633, 1634, 1635, 1636, 1637, 1638, 1639, 1640, 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649, 1650, 1651, 1652, 1653, 1654, 1655, 1656, 1657, 1658, 1659, 1660, 1661, 1662, 1663, 1664, 1665, 1666, 1667, 1668, 1669, 1670, 1671, 1672, 1673, 1674, 1675, 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695, 1696, 1697, 1698, 1699, 1700, 1701, 1702, 1703, 1704, 1705, 1706, 1707, 1708, 1709, 1710, 1711, 1712, 1713, 1714, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719, 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735, 1736, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1744, 1745, 1746, 1747, 1748, 1749, 1750, 1751, 1752, 1753, 1754, 1755, 1756, 1757, 1758, 1759, 1760, 1761, 1762, 1763, 1764, 1765, 1766, 1767, 1768, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776, 1777, 1778, 1779, 1780, 1781, 1782, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878,

ᠨᠠᠵᠤᠨ / + ᠨᠠᠵᠤᠨ / + ᠨᠠᠵᠤᠨ /) гэх мэтээр хуучин бичигт хоёроос бусдыг (/,-н) сүүлтэй бичиж байсан бөгөөд орчин үед аман ярианы нөлөөгөөр зарим тохиолдолд (/,-н) –ийг хасч бичих болжээ.

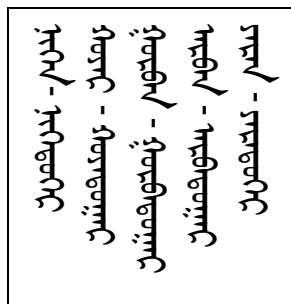
(ᠨᠠᠵᠤᠨ - түмэн)-ээс дээшхи тооны нэрийг (ᠮᠤᠨ + ᠨᠠᠵᠤᠨ, ᠮᠤᠨᠵᠤᠨ, ᠮᠤᠨᠠᠵᠤᠨ) гэх мэтээр төвдөөр нэрлэж бичиж байв.

Мөн хуучин энэтхэгээс гаралтай (᠑ + ᠒ + ᠓ + ᠔ + ᠕ + ᠖ + ᠗ + ᠘ + ᠙ + ᠐) тооны тэмдэгт хэрэглэж байсан бөгөөд энэ нь ялангуяа олон оронтой тоог хуучин бичигт дээрээс дорогш (᠑᠙᠘᠘ ᠠᠨ ᠨᠠᠵᠤᠨ) бичихэд тохиромжтой байв.

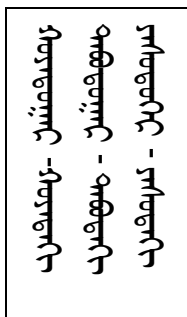
2. Дэс тоо

Үндсэн тооны нэрэнд (ᠪᠠᠨᠠᠵᠤᠨ + ᠪᠠᠨᠠᠵᠤᠨ) –ийг залгаж дэс тоог үүсгэнэ. Энэхүү нөхцлийг үндсэн тооны эцсийн (/,-н) гийгүүлэгчийг хасч залгана.

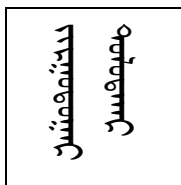
Жишээлбээс:

Бас (ᠪᠠᠨᠠᠵᠤᠨ + ᠪᠠᠨᠠᠵᠤᠨ) –ийн оронд (ᠪᠠᠨᠠᠵᠤᠨ) -ийг хэрэглэнэ. Жишээ:

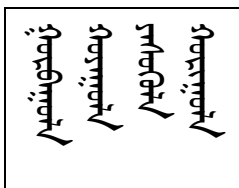
(ᠨᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠤᠨ / + ᠨᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠤᠨ /) хэмээх тооны (ᠨᠠᠵᠤᠨ) –ыг хасч (ᠪᠠᠨᠠᠵᠤᠨ , дугар) –ыг залгадаг уламжлал буй. Жишээ:

ᠨᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠤᠨ + ᠨᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠤᠨ хэмээхийг ᠨᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠤᠨ + ᠨᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠤᠨ гэх мэтээр товчлон бичдэг заншил байв.

3. Хам тоо

Үндсэн тооны нэрэнд (ᠨᠠᠵᠤᠨ / + ᠨᠠᠵᠤᠨ /) дагавар залгаж хам тоо үүсгэмүй. Тооны нэрийн эцсийн (/,-н) –ийг хасч залгана. Жишээлбээс:

Мөн (ᠨᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠤᠨ / + ᠨᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠤᠨ /)–ы эцсийн (ᠨᠠᠵᠤᠨ) сүүлийг хасч залгана. Жишээ:

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ

4. Түгээл тоо

Тооны нэрэнд (ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ + ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) дагавар залгаж түгээл тоог үүсгэх бөгөөд эцсийн (ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ + ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) –ийг хасна. Гэвч энэ хэлбэр төдий л хэрэглэгдэхгүй. Харин тооны нэрийг давтан хэрэглэж түгээл тоог үүсгэж болно. Жишээ:

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ + ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ хэмээх тооны нэрэнд түгээл тооны дагавар залгаж (ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ + ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) гэж бичих нь элбэг тохиолдмуй.

5. Тойм тоо

Тооны нэрэнд (ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ + ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) дагавар залгаж тойм тоо үүсгэнэ. Ялангуяа арваас дээшхи тоонд өргөн хэрэглэнэ. Жишээ:

ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ
ᠮᠤᠩᠭᠤᠨ

6. Дахих тоо

Үндсэн тооны нэрэнд (ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) дагавар залгаж дахих тоо үүсгэнэ. Жишээлбээс:

ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ

7. Бутархай тоо

Бутархай тооны хуваарийг харьяалахын тийн ялгалаар хэлбэржүүлэх бөгөөд (ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ) –ийг хэвээр хадгалахаар барахгүй хоёр хэмээсэн тооны нэрэнд ч (ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ)–ийг нэмнэ. Жишээлбээс:

ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ + ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ + ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ
ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ + ᠠᠷᠤᠮᠤᠨ

Биеийн төлөөний үгийг зөв бичихүй

Ганц тоо

Бие	1-р бие	2-р бие	Хүндэтгэх 2-р бие
Нэрлэх	نەن	نەن	نەن
Харьяалах	نەن	نەن	نەن
Өгөх орших	نەن	نەن	نەن
Заах	نەن	نەن	نەن
Гарах	نەن	نەн	نەн
Үйлдэх	نەн	нەн	нەн
Хамтрах	نەн	нەн	нەн

Олон тоо

Бие	1-р бие	1-р бие	2-р бие
Нэрлэх	نەн	(نەн)	نەн
Харьяалах	нەн	нەн	нەн
Өгөх орших	нەн	нەн	нەн
Заах	нەн	нەн	нەн

Гарах	ᠭᠢᠷᠠᠬᠤ	ᠭᠢᠷᠠᠬᠤ	ᠭᠢᠷᠠᠬᠤ
Үйлдэх	ᠤᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠤᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠤᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ
Хамтрах	ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ	ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ	ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ

Тайлбар:

- Биеийн төлөөний үгийг ялгаллахдаа уламжлалыг баримтлан нөхцлийг зарим үгэнд саланги, зарим үгэнд нийлүүлэн бичнэ.
- Хоёрдугаар биеийн төлөөний үг (ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ) нь угтаа олон тоо зааж байсан боловч эдүгээ зөвхөн (ᠶᠢᠯᠳᠡ) –ыг авч олон тоо заах болжээ.
- Нэгдүгээр биеийн төлөөний үгийг өгөх оршихын тийн ялгалд заримдаа товчлон (ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ) гэж бичдэг.
- Хамтрахын тийн ялгалын (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ, ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ, ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ) нөхцлийн аль алиныг хэрэглэнэ.
- XIII-XIV зууны бичгийн дурсгалуудад гуравдугаар биеийн (ᠲᠠ, ᠲᠡ) язгууртай төлөөний үг бүх тийн ялгалаар хувилж хэрэглэгдэж байсан бөгөөд харин эдүгээ гуравдугаар биеийн төлөөний үгээр хэрэглэгдэхээ больж түүний оронд заах төлөөний үг (ᠲᠠ, ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ, ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ, ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ) –ийг хэрэглэх болжээ.
- Нэгдүгээр биеийн олон тоот төлөөний үг (ᠬᠠᠮᠲᠤᠷᠠᠬᠤ) нэрлэхийн тийн ялгалд хэрэглэгдэхээ больж бусад тийн ялгалуудад (ᠲᠠ) хэлбэртэй хэрэглэгдэж байна.

2. Заах төлөөний үгийн ялгаллагаа

Хуучин бичгээр заах төлөөний үгийг:

ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ
ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ
ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ
ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ
ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ
ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ	ᠶᠢᠯᠳᠡᠬᠤ

ОЛОН ТООНД:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

гэх мэтээр бичнэ.

Эдгээрийн дотроос (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) хоёрын тийн ялгалаар ялгалласны жишээг үзүүлбээс:

Нэрлэх	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Харьяалах	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Өгөх орших	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Заах	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Гарах	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Үйлдэх	بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ
Хамтрах	بِسْمِ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ	بِسْمِ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ

3. Асуух төлөөний үг

ᠬᠡᠨ ᠶ᠋ᠠᠮᠠᠷ ᠬᠡᠳ ᠬᠡᠳᠡᠨ ᠬᠡᠳᠢЙ ᠬᠢᠴᠢᠨᠡᠭᠡᠨ ᠬᠡᠰᠡᠳᠡ ᠬᠡᠬᠠᠨᠠ ᠶ᠋ᠠᠪ ᠬᠡᠷᠬᠡᠪ
хэн, юу, аль, ямар, хэд (хэдэн), хэдий, хичнээн хэзээ, хаана, яав, хэрхэв

4. Тодорхойгүй төлөөний үг

Асуух төлөөний үгийн дараа (ᠴᠢ, ᠪᠠ) хэрэглэж үүсгэнэ.

ᠬᠡᠨ ᠶ᠋ᠠᠮᠠᠷ ᠬᠡᠳ ᠬᠡᠳᠡᠨ ᠬᠡᠳᠢЙ ᠬᠢᠴᠢᠨᠡᠭᠡᠨ ᠬᠡᠰᠡᠳᠡ ᠬᠡᠬᠠᠨᠠ ᠶ᠋ᠠᠪ ᠬᠡᠷᠬᠡᠪ
хэн ч, юу ч, аль ч, аливаа

5. Ялгах төлөөний үг

ᠪᠦᠭᠦᠳᠦ ᠪᠦᠭᠦᠳᠡᠭᠡᠷ ᠬᠠᠮᠠᠭ ᠨᠢЙᠲᠦ ᠴᠥᠮ ᠳᠠᠶᠠᠷ ᠪᠤᠯᠲᠦ ᠪᠦᠬᠡᠰᠡᠯ ᠵᠠᠷᠢᠮ ᠶ᠋ᠡᠷ ᠣᠨᠳᠤᠤ ᠴᠤᠭ ᠪᠤᠰ (ᠪᠤᠰᠠᠳ) ᠪᠦᠷ
бүгд, бүгдээр, хамаг, нийт, цөм, даяар, булт, бүхэл, зарим, өөр, ондоо, цуг, бус (бусад), бүр

ГЭХ МЭТ

Сул үгийг зөв бичихүй

Батлах сул үг	ᠪᠠᠲᠤᠯᠠᠬᠤ
Асуух сул үг	ᠠᠰᠤᠰᠤᠬᠤ
Хүчин нэмэгдүүлэх сул үг	ᠬᠦᠴᠢᠨ
Үгүйсгэх сул үг	ᠦᠭᠦᠢᠰᠭᠦᠬᠤ
Хориглох сул үг	ᠬᠣᠷᠢᠭᠯᠣᠬᠤ
Эргэлзэх сул үг	ᠡᠷᠭᠡᠯᠵᠡᠬᠤ
Зөвшөөрөх сул үг	ᠵᠡᠪᠰᠡᠭᠡᠭᠦᠷᠡᠬᠤ
Адилтгах сул үг	ᠠᠳᠢᠯᠲᠦᠭᠠᠬᠤ

Үйл үгийг зөв бичихүй

Хуучин монгол бичгээр үйл үгийг бичих дүрэм нь нэр үгийг бичих дүрмээс илүү цэгцтэй хялбар байдаг. Үйл үг үүсгэх дагаварыг залган бичихэд ихэвчлэн шууд залган бичдэг ба харин нөхцлүүдийг залгахад хувилах, хувилгах, эс хувилгах үсгийн дүрмийг баримталдаг учир эдгээр дүрмийг сайн мэдэж хэрэглэж дадваас төлөв зөв бичиж чадах болно.

Хувилах үсгүүд

Үйл үгийн үндэс (ᠨ, ᠪ, ᠳ, ᠷ, ᠰ, ᠯ) гийгүүлэгчээр төгссөн байваас түүний дараа дагавар нөхцлийг залгахад эгшиг жийрэглэх, эс жийрэглэх хоёр янз баймуй. Хэрвээ эгшиг жийрэглэвээс хувилав гэж үздэг учраас эдгээр зургаан үсгийг хувилах үсэг хэмээн нэрлэмүй. Жишээлбээс:

ᠨ	ᠮ
ᠪ	ᠮᠪ
ᠳ	ᠮᠳ
ᠷ	ᠮᠷ
ᠰ	ᠮᠰ
ᠯ	ᠮᠯ
олов, олж, олдог, олох, олгох, олдох	

ᠨ – “ол” гэдэг үгийн дараа дээрх нөхцлүүдийг залгахад эгшиг жийрэглээгүй тул эс хувилсан гэж үзмүй.

Харин:

1. Өгөгдөл 2. Мэдээлэл 3. Судалгаа 4. Үнэмлэхүй 5. Үнэмлэхүй 6. Үнэмлэхүй 7. Үнэмлэхүй
олно, олсон, олоогүй, олъё, олноо, ологч, олмогц,

гэх мэтээр эгшиг жийрэглэвээс хувилж байна гэж үзмүй. Хувилах үсгээр төгссөн үгсийн заримаас жишээ авбаас:

(1) Өгөгдөл - 1. Өгөгдөл (2) Мэдээлэл - 2. Мэдээлэл (3) Судалгаа - 3. Судалгаа (4) Үнэмлэхүй - 4. Үнэмлэхүй (5) Үнэмлэхүй - 5. Үнэмлэхүй (6) Үнэмлэхүй - 6. Үнэмлэхүй (7) Үнэмлэхүй - 7. Үнэмлэхүй (8) Үнэмлэхүй - 8. Үнэмлэхүй (9) Үнэмлэхүй - 9. Үнэмлэхүй (10) Үнэмлэхүй - 10. Үнэмлэхүй

гэх мэтийн үйл үг байдаг. Тэдгээр үгсийг толиос олж цээжлэх шаардлагатай байдаг болмуй.

Эс хувилгагч үсгүүд

Зарим ном, сурах бичигт:

(Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө) эдгээр арван зургааг эс хувилгагч үсгүүд гэж нэрлэсэн байдаг. Учир нь хувилах зургаан үгсийн дараа эдгээрээр эхэлсэн дагавар нөхцөл залгахад эгшиг жийрэглэдэггүй учраас тийнхүү нэрлэсэн ажгуу.

Гэвч эдгээр эс хувилгагч үсгүүдийг заавал арван зургаа гэж нэрлэхгүй, зөвхөн (Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө, Ө) эдгээр гийгүүлэгчээр эхэлсэн дагавар нөхцөл залгаваас эгшиг жийрэглэхгүй гэж ойлгож болно.

Жишээлбээс:

ᠰᠢᠨ	ᠰᠢᠨ	ᠰᠢᠨ	ᠰᠢᠨ	ᠰᠢᠨ

гэх мэтээр олон нөхцлүүдийг тоолох хэрэгтэй юм.

Ийм учраас хувилгагч нөхцөл, дагаварууд нь:

ᠨ	ᠯ	ᠷ	ᠮ	ᠶ	ᠰᠢ
н	л	р	м	й	ши

эдгээрээс гадна эдүгээ урт эгшиг болсон (ᠨᠢ, ᠯᠢ, га, гэ) –ээр эхэлсэн байна гэж хялбарчлан тогтоож болно. Жишээлбээс:

ᠰᠢᠨ	ᠶ᠋ᠢᠨ
ᠰᠢᠨᠠᠨ, ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨ ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨ (ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨ) ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠰᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ	ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨ ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨ (ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨ), ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ, ᠶ᠋ᠢᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠᠨ

Зарим өвөрмөц хувилдаг үйл үгийн жишээ

- (ᠬ), (ᠪ) нь хэдийгээр эс хувилгагч үсэг боловч (ᠬ), (ᠪ) үсгээр төгссөн үгэнд залгааас хувилгадаг дүрэмтэй. Жишээлбээс:

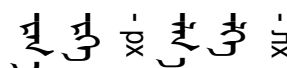

ᠬᠤ
ᠬᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠠᠭᠤᠨ

- ᠬᠤ, ᠪᠤ – “хөв, жив” гэдэг хоёр үгэнд хувилгагч нөхцөл залгахад давхар (ᠬ, ᠪ) бичиж сүүлчийн (ᠬ, ᠪ)-г хувилган бичдэг заншилтай. Жишээлбээс:

ᠬᠤ
ᠬᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠠᠭᠤᠨ
ᠬᠠᠭᠤᠨ

Нэр үгээс үйл үг үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд				
Хэрэглэх газар	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгийн дараа эр, эмийг харгалзан залгана. Хамрын гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд (ᠨᠠ) хувилбарыг залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэр үг, тэмдэг нэр, дайвар үгийн дараа залгана. Төгсгөлийн (ᠨ, н)-ийг хасна	Голдуу эгшгээр төгссөн нэр үг, тэмдэг нэрэнд эр, эмийг харгалзан бичнэ. Үндсэндээ (ᠨ, р) гийгүүлэгчтэй үгэнд (ᠨᠠ), (ᠨᠢ) –ийг залгана.	Эгшиг ба (ᠨ, н) гийгүүлэгчээр төгссөн тэмдэг нэрийн үндсэнд залгана. Уул шинж тэмдэг ихэсч багасахыг заана. (ᠨ, н) –ийг хасна.
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ	- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ	- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ	- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ

5	6	7	8	9
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг нэрийн үндсэнд залгана. Шинж тэмдгийн хэмжээ хэтэрснийг заамуй.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг нэрийн үндсэнд (ᠨ, н) хасч залгана.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэр үг, тэмдэг нэр, дайвар үгэнд залгана.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг нэрийн үндсэнд залгана. (ᠨ, н) сүүлийг хасна.	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг, дайвар үгийн үндсэнд (ᠨ, н) хасч залгана.
- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ	- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ	- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ	- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ	- ᠨᠠᠭᠠᠨ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠠ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠢ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠣ - ᠨᠠᠭᠠᠨᠤ

10	11	12
ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP -	ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP - ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP - ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP -	ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP -
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн бодот нэр, тэмдэг нэрийн үндсэнд ($\sqrt{\quad}$, n) хасч залгана.		Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн нэрийн дараа залгана.
- ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ	- ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ	- ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ

Дайвар үгээс үйл үг үүсгэх дагаварууд

	1	2	3	4
Дагаварууд	ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP -	ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP -	ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP - DIP -	ᠳᠢᠮᠢᠨ - DIP - DIP -
Хэрэглэх газар	Эгшгээр төгссөн дайвар үгийн үндсэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана	Дуу чимээ заасан зарим дайвар үгэнд залгана.	Дуу чимээ заасан (ᠳᠢᠮᠢᠨ, n) -ээр төгссөн дайвар үгэнд залгана.
Эгшиг жийрэглэх эсэх				
Жишээ	- ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ	- ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ	- ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ	- ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ - ᠳᠢᠮᠢᠨ

5	6	7
ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - dix - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - dix -	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -
Дуу чимээ дууриасан зарим дайвар үгэнд залгана.		Байдал заасан зарим дайвар үгэнд залгана.
ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -

Үйл үгийн хэвийн нөхцлүүд

	1	2			
Хэвийн нэр	Өөрөө үйлдэх	Бусдаар үйлдүүлэх			
Нөхцөл		ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ - ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ -
Хаана хэрэглэх		Эгшиг гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана.	(-ᠠ, -ᠡ, -ᠢ, н, л, р) гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана	(ᠠ, -ᠡ, -ᠢ, д, с, б) гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана	Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана
Эгшиг жийрэглэх эсэх		+			
Жишээ		ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ	ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ, ᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ

2	3	4	5	
	Бусадтай хамтран үйлдэх	Бусадтай харилцан үйлдэлцэх	Бусдын эрхэн дор үйлдэгдэх	
ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ
Эгшгээр төгссөн үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд бичнэ		Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн тусах үйл үгэнд залгана	Гийгүүлэгчээр төгссөн цөөн тооны үгэнд залгана.
	+			
ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ

Үйл үгийн байдлын нөхцлүүд

	1	2	3	4		5	
Хэвийн нэр	Энгийн үйлдэх	Түр үйлдэх	Хоромхон үйлдэх	Олуулаа үйлдэх		Бүрмөсөн үйлдэх	
Нөхцөл		ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ - ᠮᠠᠨᠤ
Хаана хэрэглэх		Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд бичнэ	Ихэвчлэн эгшгээр төгссөн үгэнд залгана	Хатуу дэвсгэрээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	Эгшиг, зөөлөн дэвсгэрээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	Хатуу дэвсгэр үсгээр төгссөн үгэнд бичнэ.	Эгшиг, зөөлөн дэвсгэрээр төгссөн үгэнд залгана
Эгшиг жийрэглэх эсэх							
Жишээ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ	ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ, ᠮᠠᠨᠤ

Цаг заах төлөвийн нөхцлүүд

	1	2	3	4	5	
Цаг	Одоо Ирээдүй	Ирээдүй	Нэгэнт өнгөрсөн цаг	Үйлийн эзэнд мэдэгдэж өнгөрсөн цаг	Үйлийн эзэнд мэдэгдэлгүй өнгөрсөн цаг	
Нөхцөл	ᠨᠠ, ᠨᠡ ᠨᠠᠭ, ᠨᠡᠭ ᠨᠠᠭ, ᠨᠡᠭ	-юу ᠶ᠋ᠣᠷ	-в ᠪᠠ, ᠪᠡ	-лаа, лээ ᠯᠠᠭ, ᠯᠡᠭ ᠶ᠋ᠢᠨ	-эж ᠶ᠋ᠡᠵᠢ, ᠶ᠋ᠡᠵᠢ	-чээ ᠴᠢᠶᠢ, ᠴᠢᠶᠢ
Хаана хэрэглэх	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд залгана		Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	Эгшиг, зөөлөн гийгүүлэг- чээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана.	Хатуу дэвсгэрээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана.
Хувилах эсэх	+	+		+		
Жишээ	ᠨᠠᠭᠢᠨ, ᠨᠡᠭᠢᠨ ᠨᠠᠭᠢᠨ, ᠨᠡᠭᠢᠨ ᠨᠠᠭᠢᠨ, ᠨᠡᠭᠢᠨ ᠨᠠᠭᠢᠨ, ᠨᠡᠭᠢᠨ	ᠶ᠋ᠣᠷᠢ, ᠶ᠋ᠣᠷᠢ ᠶ᠋ᠣᠷᠢ, ᠶ᠋ᠣᠷᠢ ᠶ᠋ᠣᠷᠢ, ᠶ᠋ᠣᠷᠢ ᠶ᠋ᠣᠷᠢ, ᠶ᠋ᠣᠷᠢ	ᠪᠠᠭᠢ, ᠪᠠᠭᠢ ᠪᠠᠭᠢ, ᠪᠠᠭᠢ ᠪᠠᠭᠢ, ᠪᠠᠭᠢ ᠪᠠᠭᠢ, ᠪᠠᠭᠢ	ᠯᠠᠭᠢ, ᠯᠠᠭᠢ ᠯᠠᠭᠢ, ᠯᠠᠭᠢ ᠯᠠᠭᠢ, ᠯᠠᠭᠢ ᠯᠠᠭᠢ, ᠯᠠᠭᠢ	ᠶ᠋ᠡᠵᠢ, ᠶ᠋ᠡᠵᠢ ᠶ᠋ᠡᠵᠢ, ᠶ᠋ᠡᠵᠢ ᠶ᠋ᠡᠵᠢ, ᠶ᠋ᠡᠵᠢ ᠶ᠋ᠡᠵᠢ, ᠶ᠋ᠡᠵᠢ	ᠴᠢᠶᠢ, ᠴᠢᠶᠢ ᠴᠢᠶᠢ, ᠴᠢᠶᠢ ᠴᠢᠶᠢ, ᠴᠢᠶᠢ ᠴᠢᠶᠢ, ᠴᠢᠶᠢ

Захирах, хүсэх төлөвийн нөхцлүүд

	1	2	3	4	5
Бие, утга	Нэгдүгээр биеийн шийдэн хүсэх	Хоёрдугаар биеийн шаардан хүсэх	Хоёрдугаар биеийн хүндэтгэн захирах	1, 2-р биеийн даалган захирах	Гуравдугаар биеийн ерөөн хүсэх
Нөхцөл	ᠬᠢᠰᠢᠨ -я, ө, э; ᠢ	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ -аач -ээ	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ -тун -түн	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ -сугай -сүгэй	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ -тугай -түгэй
Хаана хэрэглэх	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана			
Хувилах эсэх		+	+		
Жишээ	ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ	ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ

6	7	8	9
Гуравдугаар биеийн зөвшин захирах	Хоёрдугаар биеийн зөвлөн захирах	Гурван биеийн хүсэн захирах	Гуравдугаар биеийн сануулан захирах
ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ -аарай	ᠬᠢᠰᠢᠨ -аасай ᠬᠢᠰᠢᠨ -ээсэй	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ -уузай ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ -уузай
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана			
+	+	+	+
ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ	ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ	ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ, ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ	ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ ᠬᠢᠰᠢᠨ

Үйлт нэрийн нөхцлүүд

	1	2	3	4	5
Цаг, утга	Одоо цагт дахин давтан үйлдэх	Одоо цагт болох буюу үйлийг эрхлэгч	Ирээдүй цаг	Өнгөрөн үргэлжилсэн цаг	Нэгэнт өнгөрсөн
Нөхцөл	-даг -даг -даг -даг	-н -н -н	-х -х -х -х	-аа -аа -аа -аа	-сан -сан -сан -сан
Хаана хэрэглэх	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана				
Хувилах эсэх		+		+	+
Жишээ	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн

Нөхцөл үйл үгийн нөхцлүүд

	1	2	3	4	5
Утга	Зэрэгцэх	Урьдчилах	Хам	Үргэлжлэх	Болзох
Нөхцөл	-ж -ж -ж -ж	-ааг -ааг -ааг -ааг	-н -н -н -н	-аар -аар -аар -аар	-ул, үл -вал, вэл -бал, бэл -аар, аар -аар, аар
Хаана хэрэглэх	Эгшиг ба зөөлөн дэвсгэр, хатуу дэвсгэр төгсгөлийг харгалзан залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана	Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана	
Жийрэглэх эсэх		+	+	+	
Жишээ	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн	- хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн - хүлээн, хүлээн

6	7	8	9	10	11
Татагдах	Зорих	Угтуулах	Бэлтгэх	Далимдах	Дашрамдах
ᠬᠤᠲᠠᠭᠳᠠᠬᠤ - вч	ᠵᠣᠷᠢᠬᠢ - x-aap	ᠤᠭᠲᠤᠭᠤᠯᠠᠬᠤ - Тал, Тэл	ᠪᠡᠯᠲᠦᠭᠦᠬᠡ - Mагц	ᠳᠠᠯᠢᠮᠳᠠᠬᠤ - НГҮҮТ	ᠳᠠᠰᠢᠷᠠᠮᠳᠠᠬᠤ - НГЭЭ
Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн үгэнд залгана					Эгшиг, гийгүүлэгчээр төгссөн аль ч үгэнд эр, эмийг харгалзан залгана
	+		+	+	+
ᠲᠠᠭᠳᠠᠬᠤ, ᠲᠠᠭᠳᠠᠬᠤ ᠲᠠᠭᠳᠠᠬᠤ, ᠲᠠᠭᠳᠠᠬᠤ	ᠵᠣᠷᠢᠬᠢ, ᠵᠣᠷᠢᠬᠢ ᠵᠣᠷᠢᠬᠢ, ᠵᠣᠷᠢᠬᠢ	ᠤᠭᠲᠤᠭᠤᠯᠠᠬᠤ, ᠤᠭᠲᠤᠭᠤᠯᠠᠬᠤ ᠤᠭᠲᠤᠭᠤᠯᠠᠬᠤ, ᠤᠭᠲᠤᠭᠤᠯᠠᠬᠤ	ᠪᠡᠯᠲᠦᠭᠦᠬᠡ, ᠪᠡᠯᠲᠦᠭᠦᠬᠡ ᠪᠡᠯᠲᠦᠭᠦᠬᠡ, ᠪᠡᠯᠲᠦᠭᠦᠬᠡ	ᠳᠠᠯᠢᠮᠳᠠᠬᠤ, ᠳᠠᠯᠢᠮᠳᠠᠬᠤ ᠳᠠᠯᠢᠮᠳᠠᠬᠤ, ᠳᠠᠯᠢᠮᠳᠠᠬᠤ	ᠳᠠᠰᠢᠷᠠᠮᠳᠠᠬᠤ, ᠳᠠᠰᠢᠷᠠᠮᠳᠠᠬᠤ ᠳᠠᠰᠢᠷᠠᠮᠳᠠᠬᠤ, ᠳᠠᠰᠢᠷᠠᠮᠳᠠᠬᠤ

Зарим үгийн бичлэг

Хуучин монгол бичигт өвөрмөц бичиж хэвшсэн үгс цөөн бус байдаг.

- (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ , ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ)
- (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) ..
- (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ - ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) ..
- (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ , ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) ..
- (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ , ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) ..
- (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ , ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) ..
- (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ , ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) (ᠮᠬᠢᠨᠠᠵᠢ) ..